

19. Деньги, кредит, банки: 8-е изд. / под ред. проф. О.И.Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2009. – 560 с.

20. Гриценко А. Представницька теорія грошей / А.Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – №7. – С.9-13.

21. Экономическая и национальная безопасность / под ред. Е.А.Олейникова. – М.: Экзамен, 2005. – 768 с.

22. Економічна безпека / за ред. З.С.Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

23. Экономическая безопасность России / под ред. В.К.Сенчагова. – М.: Бином, 2010. – 815 с.

24. Мірошніченко О.В. Економічна безпека України: стан і дослідження питання (погляд скрізь 20-річчя незалежності) / О.В.Мірошніченко // Вісник економічної науки України. – 2012. – №2(22). – С.97-101.

25. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. N964-IV.

Н. В. Осадча
д-р екон. наук
м. Дніпропетровськ

ЗМІНИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІДПИСАННЯ АСОЦІАЦІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації виникає необхідність зміни та формування нової моделі державної зовнішньоекономічної політики. Це пов'язано з активізацією глобалізаційних процесів, лібералізацією торгівлі, відкритістю економіки. Особливо гостро це питання пов'язане з підписанням угоди про асоціацію з ЄС та тимчасовим відкладенням її дії до грудня 2015 р. При даному стані справ Україна буде користуватися односторонніми преференціями ЄС з одночасним збереженням мита на європейські товари.

Європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат. Для України

європейська інтеграція - це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. Слід зазначити, що існує позитивна динаміка торгівлі з країнами ЄС (особливо експорту), що зумовлено збільшенням обсягів присутності України на ринку ЄС та зростанням питомої ваги в загальному торговельному балансі нашої держави. Ринок ЄС – другий за значенням після ринку країн СНД (фактично – Росії), але після розширення у травні 2004 р. ЄС–25 став головним експортним ринком України. На ЄС–25 припадало 35,8 % українського експорту. Зовнішньоторговельний оборот між країнами в період 2006–2012 рр. має тенденцію до зростання (рис. 1).

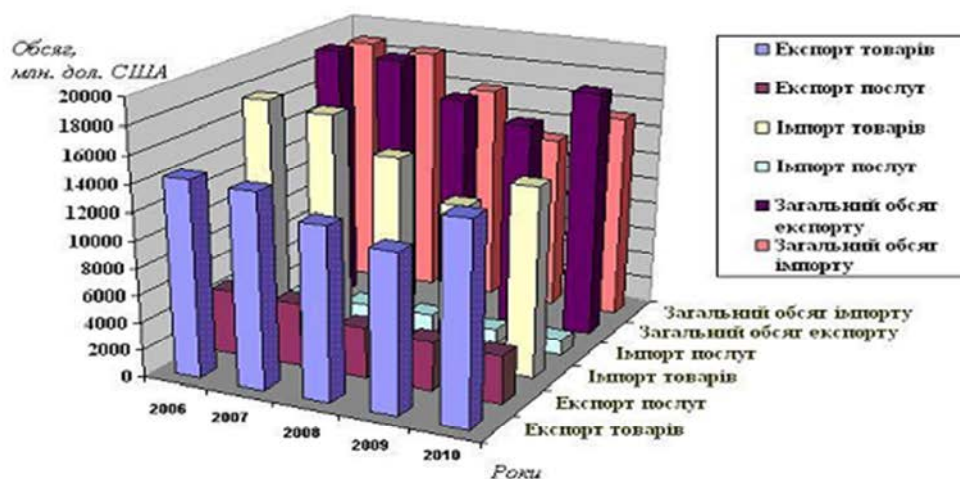

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту товарів і послуг між Україною та ЄС у 2006-2010 рр., млн дол. США [9]

Питаннями дослідження та вдосконалення зовнішньоекономічного регулювання займалися такі вчені-економісти: О. Гребельник [1], О. Лук'яненко [2], Б. Росінський [3] та М. Шестакова [4], В. Науменко [5], Є. Додін [6], І. Смирнов [7]. Але проблемні аспекти формування регуляторної політики в митній сфері з врахуванням вимог і досвіду ЄС та сучасних

умов роботи, потреб підприємців не були розглянуті та потребують додаткових досліджень.

Постановка завдання. Аналіз регуляторної політики ЄС та визначення проблем та перспектив подальшої співпраці України і ЄС, формування в на прямую вдосконалення засад регуляторної політики України.

Результати дослідження. В.І. Ляшенко стверджує, що регулювання економічної системи відбувається з використанням регуляторного режиму, який включає в себе множини цілей, стратегій, суб'єктів, стимулів, обмежень та алгоритмів дії [8]. Автор роботи [9] вводить термін регуляторний митний режим за рахунок якого реалізується митна політика, створюються умови для розвитку підприємництва в сучасних умовах, при використанні регуляторного митного режиму формується й задоволений митний інтерес.

Формування регуляторних митних режимів, які відповідають екзогенним та ендемогенним факторам реалізації регуляторної політики в митній сфері, дозволить сформувати баланс інтересів підприємців та держави, реалізувати всі завдання держави щодо тарифного та нетарифного регулювання і підняти рівень конкурентоспроможності країни. Це буде відбуватися за рахунок зменшення помилки при формуванні режимів реалізації митної політики, необхідної для ринкових умов національної складової митних режимів та грамотному трактуванні норм міжнародного права при формуванні міжнародної складової.

При цьому кожен крок приєднання до міжнародної спільноти має супроводжуватися детальним аналізом його наслідків і дипломатичних ходів щодо пошуку найбільш вигідних можливостей та вигравшів у процесі міжнародних домовленостей і приєднання до митних, економічних, політичних, валютних союзів та ін. Формування режимів регулювання митної політики з урахуванням специфіки розвитку різних категорій суб'єктів та цілей держави створює передумови конструювання режиму як набору стимулів та обмежень здійснення зовнішньоекономічної діяльності з метою захисту економічної безпеки та дотримання національних інтересів.

Механізм регулювання митної політики ґрунтується на комерційній, виробничій і транспортній діяльності митних установ та митному економічному режимі. Митний економічний режим діє при проведенні державами експортно-імпорتنих операцій у світовій торгівлі. Режим комерційної діяльності включає в себе режим митних складів, зберігання товарів, імпорту й експорту, порядок реалізації товарів та інших предметів, проведення митних аукціонів та інші види комерційної митної діяльності. В ЄС відбуваються зміни в складі міжнародного митного економічного режиму, зокрема це проявляється в становленні міжнародного режиму індустріальних складів. Україна має великий арсенал регуляторів зовнішньоекономічної діяльності, серед яких основними є правові, економічні, адміністративні норми.

При формуванні глобальної господарської системи та її ієрархії вирішальне значення має не тільки розподіл цілей та завдань за рівнями, але й аналіз складу суб'єктів кожного рівня.

Структура глобальної системи господарювання має бути розбита на рівні, кожному з яких відповідає своя система агентів, умов та обмежень, стимулів, ресурсів, організацій, інститутів, інформації. Тобто кожному рівню господарської системи відповідає свій режим функціонування та розвитку.

О.В. Іншаков розробив ієрархію рівнів господарювання економічних систем від мезо- до нанорівнів, при чому кожному рівню відповідає свій режим регулювання [10]. В.І. Ляшенко розробив класифікацію базових і проміжних рівнів глобальної господарської системи та режимів регулювання їх розвитку.

В.І. Дубницький продовжив дослідження рівнів регулювання економіки, він зазначає що важливим елементом структурних змін є формування маркетин-

гові орієнтованих господарських ланцюгів промислового комплексу регіону. «Успіх адаптаційної та стратегічної діяльності господарських ланцюгів залежить від ступеня їх ринкової орієнтації. Аналіз розвитку маркетингової орієнтації в трансформаційній економіці показує, що цей процес проходить декілька стадій і стикається з рядом протидіючих факторів як на макрос-, мезо-, так і на мікрорівні» [11, с. 8]. Ці перешкоди долаються у міру наростання глибини та інтенсивності економічних реформ. Доведено, що питання про основний напрям розвитку комплексу регіонального менеджменту-маркетингу, його мета – «формування і постійний розвиток процесу обміну, щоб зробити цей обмін взаємовигідним для партнерів, які беруть участь у ньому» перш за все вирішується на мезорівні» [11, с. 8]. Головним у регіональному менеджменті-маркетингу зазначає В.І. Дубницький, є двоєдиний і взаємодоповнюючий підхід. З одного боку, це ретельне і все стороннє вивчення ринку, попиту і пропозиції, орієнтації промислового виробництва на ці вимоги, адресність вироблюваної продукції; з іншого – активний вплив на регіональний (мезорівень) ринок та існуючий попит, на формування пропозиції і купівельних переваг. «Парадигма функціонування ринкових процесів в умовах трансформації промислових регіонів – структура регіонального ринку – ринкова поведінка – дієвість регіонального ринку – розкриває суть ринкових перетворень на мезорівні, дозволяє встановити взаємозалежність структури, потенціалу, дієвості регіону, а також міру впливу його окремих елементів одне на одного і на потенціал регіону в цілому» [11, с. 8].

Запропонований О.В. Іншаковим підхід, який набув подальшого відображення в дослідженнях ряду авторів, доцільно використовувати до регулювання окремих господарських сфер, зокрема регулювання митних питань. Для цього режими регулювання митних питань необхідно класифікувати від мезо- до нанорівня. Класифікація режимів та композиція їх у єдиній системі дозволить визначити ефективні інструменти впливу на кожному з рівнів здійснення митної справи, що дозволить спростити міжнародну торгівлю, покращити систему здійснення митної справи, сприяти розвитку бізнесу, притоку інвестицій та ін.

Підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною планувалося 28 листопада 2013 року, але не відбулося. Натомість на 3-му саміті ЄС «Східне партнерство» у Вільнюсі 28 листопада 2013 р. ЄС парафувала подібні угоди з Молдовою та Грузією. Зміст угоди про асоціацію України з ЄС – Угода про асоціацію з Європейським Союзом України, розроблено конкретно для України, вона дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Зміст угоди ЄС із конкретною країною, з якою він буде відносини, має певні відмінності.

Країни з менш розвиненими торговими інституціями або менш ліберальним торговим та економічним середовищем беруть на себе менш деталізовані зобов'язання зі сприяння торгівлі, тим часом як країни чиї торгівлі інституції порівняно розвиненіші та вже вдалися до великих торговельних й економічних реформ, погоджуються на глибші умови. ЄС розуміє потребу в особливому ставленні до країн, що розвиваються. Тому запропоновані ЄС асиметричні угоди дозволяють відмінності в зобов'язаннях і довші перехідні періоди цим країнам, зокрема, щоб зобов'язання зі сприяння торгівлі не застосовувалися раніше, аніж країни, що розвиваються, будуть здатні їх упро-

вадити. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 р. Економічну частину угоди було підписано 27 червня 2014 р. Важливою складовою частиною угоди про асоціацію з ЄС є Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Формат та її наповнення передбачає досягнення максимально глибокої економічної інтеграції на основі домовленостей в рамках двосторонніх переговорів з ЄС щодо вступу України до СОТ. Внаслідок такого рішення Україна втрачає можливість користуватися існуючими вигодами від асоціативного членства, але отримує резервний час для модернізації економіки до європейських стандартів. Одночасно виникає фінансова проблема: за який рахунок здійснювати модернізацію. При цьому необхідно враховувати той факт, що Україна втратила ринки Росії, та логічним кроком є повне переорієнтація ринків збуту до Європи та Азії. Основні втрати країни від відкладення дії угоди полягають у відсутності негайної переорієнтації політичної, економічної, соціальної сфери до європейських норм з одночасним фактом відсутності іншого вектору інтеграції.

Тенденція розвитку міжнародної торгівлі України на сучасному етапі характеризується спадом експортно-імпорتنних операцій. Так, експорт в цілому по Україні за січень-серпень 2014 р. впав по зрівнянню з аналогічним періодом 2013 р. на 6,8%, а експорт до РФ на 25,5 %; імпорт знизився на 23,5%, в тому числі з РФ на 27,8%. Але при цьому сформувалось додатне сальдо зовнішньоторговельного балансу – 1165800,3 тис. дол. Серед причин формування додатного сальдо торговельного балансу є спад попиту населення внаслідок кризи, розрив з російськими товаропостачальниками та небажання населення купувати російські товари, несплата українською стороною боргів за газ.

Український ринок збуту перебуває в кризовому стані, але поступово переорієнтовується з ринків країн пострадянського простору (Росія, Білорусія, Казахстан) до інших ринків. Наступним кроком України як асоціативного члена ЄС є визначення спеціалізації у міжнародному поділі праці, опанування та завоювання нових європейських ринків збуту, закріплення на них, створення мережі торговельних агентств.

Головним проблемним моментом в даній ситуації є узгодження з європейським урядом спеціалізації в поділі праці, відстоювання національних економічних інтересів в переговорних процесах та формування системи торговельного захисту та мережі торговельних представництв в країнах Європи, які будуть відстоювати інтереси українських експортерів. Цю мережу необхідно будувати з врахуванням європейського досвіду, але не забувати про той факт, що Україна відкриває свої ринки в складний для її економіки період, тому необхідно створити її з максимально більшими конкурентними перевагами ніж у європейських країн. Для європейської сторони необхідно сформувати пропозиції щодо можливості отримання фінансової компенсації або пільгових кредитів для модернізації промисловості. Основним аргументом для отримання пільг повинен бути план модернізації промисловості, якій містить терміни реалізації та окупності.

Слід зазначити, що головними принципами ЄС у сфері регулювання і підтримки малого й середнього підприємництва є зміцнення єдиного внутрішнього ринку, інтернаціоналізації підприємницької діяльності на рівні підприємств, усунення адміністративних бар'єрів і створення єдиного економічного простору

ЄС шляхом уніфікації законодавчої бази у сфері малого бізнесу, посилення взаємодії країн – членів ЄС з питань створення економічного і валютного союзів у рамках ЄС.

Водночас національна регуляторна політика держав – членів ЄС, базуючись на засадах удосконалення нормативно-правових, організаційних умов, посилення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств, останнім часом намагається відходити від прямої підтримки підприємств у формі позик і дотацій, а все частіше вдаватися до більш гнучких форм підтримки, наприклад, надання консультативної допомоги. У країнах Європейського Союзу існує система організацій, які здійснюють регуляторну політику і займаються підтримкою та розвитком малого і середнього підприємництва. Частина цих організацій є державними підприємствами але значна частка їх є приватними установами. Установи зі змішаною формою власності та приватні установи в країнах ЄС мають однакові напрями діяльності. Хоча і відрізняються за структурою та назвою в різних країнах – учасниках ЄС. Слід зазначити, що відповідальність за розвиток малого та середнього підприємництва розподілено між кількома міністерствами або між спеціальними відділами з питань МСП, що функціонують усередині міністерств. Політика розвитку малого і середнього підприємництва впроваджується Міністерством економічних справ або Міністерством промисловості й торгівлі. Але інші міністерства також здійснюють заходи з підтримки підприємництва, наприклад, Міністерство зайнятості, Міністерство економіки, Центр громадської технології, спеціальні громадські банки та ін., діяльність яких пов'язана з наданням допомоги підприємствам з питань зайнятості, навчання, міжнародної торгівлі, розвитку тощо. Такий розподіл відповідальності за розробку і впровадження політики розвитку підприємництва між кількома міністерствами потребує скоординованої діяльності всіх країн у рамках ЄС.

Торговельні палати займаються тренінговою підготовкою і навчанням, технологічним консультуванням, розвитком міжнародної торгівлі, видачею сертифікатів якості, наданням інформації з питань субконтрактування і постачання, кооперування тощо.

У 80-х роках двадцятого століття в країнах ЄС з метою розвитку підприємництва було створено Бюро з питань зближення підприємств. Дана установа має свої представництва ще у 20 інших країнах світу. Через мережу своїх відділень бюро отримує заявки компаній різних країн і сприяє налагодженню ділових зв'язків. У рамках ЄС діє мережа Європейського інформаційного центру, який обслуговує малі та середні підприємства і надає їм маркетингову інформацію про стан внутрішнього ринку. На цей час у країнах ЄС діє 210 таких інформаційних центрів та 14 кореспондентських центрів у інших країнах. Їхня головна функція – збирати інформацію про попит і пропозицію малих і середніх підприємств. Комісією ЄС сформовано і новий комітет, до складу якого увійшли офіційні особи і представники ділових кіл від кожної країни – члена ЄС і який займається питаннями спрощення процедур у сфері підприємництва.

Згідно з домовленістю Угода про асоціацію оновить спільні інституційні рамки, сприятиме поглибленню відносин у всіх галузях, посилить політичну асоціацію та економічну інтеграцію між Україною і Європейським Союзом на основі взаємних прав та обов'язків (рис. 2).

Слід зазначити, що порівняно з існуючою Угодою про партнерство та співробітництво, Угода про

асоціацію з ЄС сприяє наближенню регуляторного законодавства України до вимог ЄС, створює можливості до входження на внутрішній ринок та є якісно новим, поглибленим форматом відносин між Україною та ЄС. Угоди про асоціацію були вже укладені з країнами Центральної та Східної Європи. Підписання угоди про асоціацію є логічним кроком на шляху наближення в перспективі до наступного етапу – укладення угод про вступ до ЄС. Але даний документ не містить домовленостей про скасування візового режиму.

Політична асоціація з ЄС передбачає формування єдиної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності взагалі та митної справи зокрема.

На регуляторну політику в митній сфері впливає ряд таких глобальних інститутів як: СОТ, ВМО, МВФ. Під їхнім впливом здійснюється активна робота зі спрощення та уніфікації принципів і методів регулювання зовнішньої торгівлі, у тому числі форм та методів діяльності митних органів. Кожна країна ЄС має свою систему регулювання господарської діяльності.

Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань державної регуляторної політики, державної реєстрації, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності.

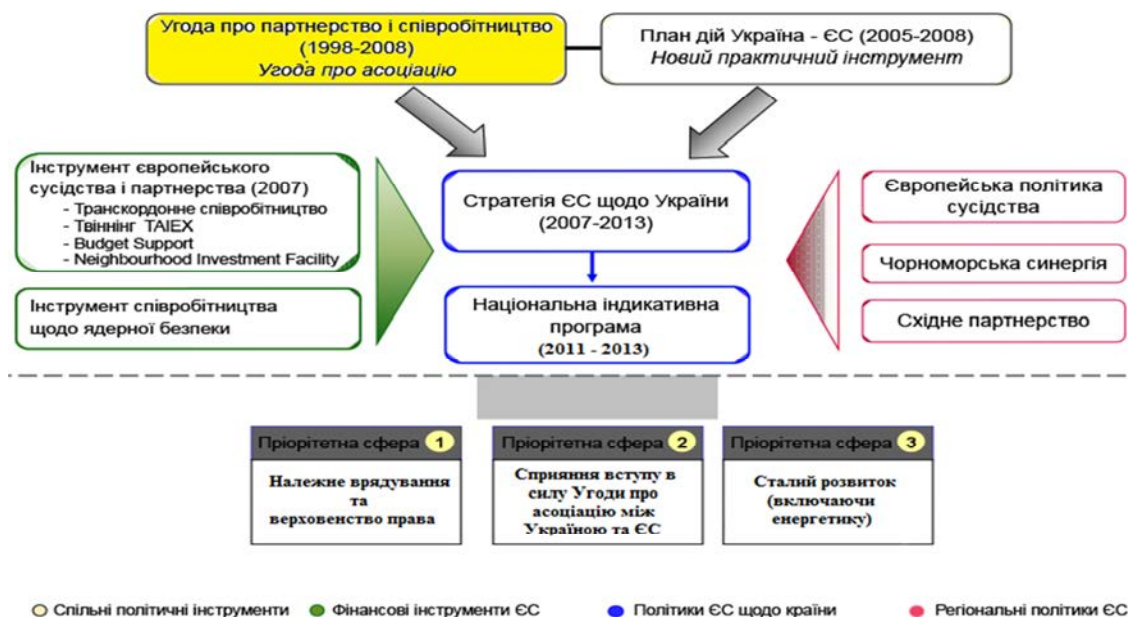

Рис. 2. План співробітництва України та ЄС

З метою усунення дублювання в роботі урядових структур, розвитку і поліпшення підприємницького середовища, забезпечення координації діяльності щодо формування і здійснення державної політики у цій сфері згідно з Указом Президента України «Про реформування системи державної підтримки підприємства» від 15 березня 1995 р. було утворено окремий підрозділ Міністерства економіки України на базі Комітету, а сам Комітет ліквідовано. Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» визначено особливі функції і повноваження Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства, що спрямовані на вдосконалення правового регулювання господарських відносин із застосуванням технології розробки та прийняття регуляторних актів.

Регуляторну політику в умовах взаємовідносин з ЄС як асоціативного члена необхідно формувати на підставі всебічної підтримки підприємців, проводити консультації, тренінги, здійснювати дерегуляцію в напрямку активізації ділової активності, підтримувати пріоритетні для країни види діяльності.

Висновок. На державному рівні з метою підтримки промисловості в період переорієнтації ринків до європейських необхідно сформувавши регуляторний податковий та митний режим з найбільшими стимулами для підприємств, які здійснюють модернізацію підприємств, зменшити кількість податкових переви-

рок, впровадити податкові канікули, сформувати на державному рівні систему пільгових кредитів. Даний режим повинен містити в собі як стимули, так і обмеження для небажаних для економіки країни напрямів діяльності.

Список використаних джерел

- Гребельник О. Митна політика в умовах трансформації економічної системи [Текст] / О. Гребельник // Вісник Академії митної служби України. – 1999. – № 4. – С. 74-80.
- Лукьяненко Е.В. Налоговое регулирование международной торговли товарами [Текст] / Е. Лукьяненко. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2007. – 452 с.
- Россинский Б.В. Таможенные режимы по российскому законодательству. Обзор и определение [Текст] / Б.В. Россинский // Закон. – 2006. – №6. – С. 5-12.
- Шестакова М. О таможенных режимах [Текст] / М. Шестакова // Право и экономика. – 2006. – № 9. – С.79-88.
- Науменко В.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Текст] / В. П. Науменко, П.В. Пашко, В.А. Русаков. – К.: Знання. – 2006. – 394 с.

6. Додин Е. Новый вид режима в таможенном деле Украины [Текст] / Е. Додин // Закон. – 2006. – № 6. – С. 59-62.

7. Смирнов И. Г. Логістична характеристика митних режимів в Україні (зовнішньоторговельний контекст) [Текст] / І.Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 2(31). – С.6-14.

8. Ляшенко В.І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути / В.І. Ляшенко. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – 668 с.

9. Осадча Н.В. Митний режим переробки, його алгоритм та шляхи вдосконалення / Н.В. Осадча //

Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23). – С. 77-87.

10. Иншаков О.В. Уровневый анализ объекта, предмета и метода экономической теории / О.В. Иншаков // Издательство Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2004. – № 4. – С. 5-18.

11. Дубницький В.І. Теоретико-методологічне обґрунтування системи економічних кластерів в умовах співробітництва регіонів / В.І. Дубницький // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: зб. наук. пр. – Луцьк: ЛНТУ, 2009. – Вип. 6 (23), ч. 1. – С. 7-19.

К. В. Павлов
д-р екон. наук
г. Ижевск, Россия

МОДЕРНИЗАЦИЯ СТАРОПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНОВ РОССИИ

Российская Федерация по занимаемой площади является самой большой страной мира – ее территория составляет одну восьмую часть земной суши. Этим в значительной степени объясняется тот факт, что в состав нашей страны в настоящее время входит 85 субъектов Российской Федерации. Ни у какой другой страны в мире нет такого количества входящих в нее крупных регионов (для сравнения, США, также являющиеся одной из наиболее крупных по территории стран мира, состоят из 50 штатов и одного Федерального округа Колумбия). Российские регионы к тому же отличаются большим разнообразием природно-климатических, экологических и хозяйственных условий их функционирования и развития.

Определенную часть субъектов Российской Федерации можно отнести к группе старопромышленных регионов. Так, в нашей стране к этой группе, как правило, прежде всего относят уральские регионы, в которых, начиная с XVII века, династия Демидовых сумела организовать крупномасштабное промышленное производство в машиностроительной и металлургической областях. Европейский Север России также можно отнести к группе старопромышленных регионов. Однако генезис формирования хозяйственной системы в регионах зоны Севера европейской части России несколько иной, чем в регионах Урала и Предуралья, что в значительной мере объясняется близостью северных регионов страны к Северному Ледовитому океану и северным морям: Белому, Баренцеву и Карскому. Так, например, становление и развитие системы экономических отношений на территории современной Архангельской области в значительной мере обусловлено функционированием Архангельского морского торгового порта, который по существу является «воротами» для освоения богатств Арктики, что крайне актуально в обозримой перспективе в связи с открытием огромных природных ресурсов, содержащихся в недрах этого стратегически важного региона.

В настоящее время Архангельский порт ежегодно пропускает около 4,5 млн т грузов при круглогодичной навигации, порт включает три грузовых района, контейнерный терминал, портовый флот, морской вокзал (большое значение использование

транспортной составляющей имеется и в развитии экономики Мурманской области).

Уже в 1583 г. Иван Грозный повелел построить на берегу Северной Двины «город для корабельной пристани». Исполнение указа царя заняло ровно год. Архангельск развивался быстро. Через десять лет после постройки в Архангельске «дворов и амбаров каменных» в город прибыл Петр I. Именно из Архангельского порта Петр Алексеевич впервые в жизни вышел в открытое море на 12-пушечной яхте «Святой Петр», построенной специально к визиту молодого государя. И уже через год после первого визита Петр Великий собственноручно подрубил опоры первого русского корабля, построенного в Архангельске. Со «Святым Павлом» Россия отправилась в свое долгое торговое плавание. За четыреста лет истории порта – более 200 полярных экспедиций. Из Архангельска на северо-восток уходили легендарные первопроходцы. Именно русские мореплаватели впервые снарядили высокоширотную северную экспедицию. Ее проект был разработан самим М.В. Ломоносовым [1].

Архангельск – морской порт, расположенный в устье реки Северная Двина, в 50 км от Двинской губы Белого моря. Он является важным пунктом каботажных связей с районами Русского Севера, порт – крупнейшее транспортное предприятие города. Архангельский морской порт принимает и отправляет пилотматериалы, целлюлозу, уголь, оборудование, металлы, промышленные и продовольственные товары. Архангельский морской порт – основная база Северного пароходства, выполняющего морские перевозки по Белому, Баренцеву, Карскому морям, Северному морскому пути и на заграничных линиях. Из Архангельска берут начало регулярные пассажирские линии до Мурманска, Диксона, Онеги, Мезени, Кандалакши и пунктов Новой Земли.

До начала XVIII века Архангельский морской порт был единственным выходом русских товаров за границу. С возникновением в 1707 г. Петербургского порта роль Архангельского порта сильно снизилась. Вместе с тем в 1887 г. здесь были начаты дноуглубительные работы, что дало свободный проход паровым морским судам. Огромное значение имело сооружение в конце XIX века железной дороги, связавшей